

Nem tréfadolog – Karikatúra-ügyek a strasbourgi mérlegen

A Charlie Hebdo satirikus hetilap párizsi szerkesztőségét 2015. január 7-én fegyveres terroristák támadták meg. A terroristák elfogásáért indított hajsza napokig tartott. Az eset összesen 20 emberéletet követelt, a támadások során további 21-en megsebesültek. A terrorcselekmény egyike az Európában szélsőségesek által elkövetett bűncselekményeknek. A Charlie Hebdo erősen vallásellenes nézetei és megjelentetett gúnyrajzai miatt válhatott az elkövetők célpontjává. Ebben az írásban a támadást követő vitában elhangzott érvek közül azokat tekintem át, amelyek a lap véleményszabadságnak korlátozása mellett foglaltak állást.

I. A Charlie Hebdo

A Charlie Hebdo (a továbbiakban Charlie vagy CH) tehát olyan satirikus lap, amely a benne megjelenő karikatúrák és tréfák tiszteletlen, nonkonformista stílusáról vált ismertté, ideológiailag pedig erősen vallásellenes és baloldali. Publikációinak célkeresztjében elsősorban a szélsőjobboldali politikai ideológiák, továbbá a kereszténység, a judaizmus, és az iszlám vallás, illetve a francia politika és kultúra kérdései állnak. A Charlie Hebdo iszlámellenessége 2015-ben már nem számított új keletűnek: 2006 februárjában ugyanis a lap közölte a dán Mohamed-karikatúrákat, majd 2011-es különkiadásában – amely Sharia Hebdo címmel jelent meg – kifejezetten a saría kifigurázására és újabb karikatúrák közzétételére fókuszált. A különkiadás tulajdonképpen a saría jog líbiai bevezetésére és az iszlám párt tunéziai győzelmére adott reakció volt. A válasz nem sokat váratott magára: november 2-án robbantás történt a szerkesztőségben, illetve a lap honlapját is támadások érték.

Ilyen előzmények után történt a 2015. januári támadás. A terrorcselekmény szolidáris kiállásra készítette mind a politikai vezetőket, mind az általános közvéleményt: néhány nappal később a terror elleni nyilvános tömegdemonstrációkon csak Franciaországban 3,7 millióan – a Párizsban utcára vonulók száma 1,2 – 1,6 millió körül mozgott, míg ezzel párhuzamosan a vidéki demonstrációkon 2,5 millióan vettek részt – felvonulással jelezték, hogy terrorizmussal Európa népei nem kényszeríthetők a sok évszázados küzdelmek során kivívott szabadságjogaik feladására. Az utcai felvonulások tehát nem csupán a terror elleni, hanem az emberi szabadság melletti kiállásként is értelmezendők. A párizsi menetben 40 állam- és kormányfő vett részt. A '#Je suis Charlie', azaz '#Charlie vagyok' hashtag a szolidaritás vállalásának szimbólumává vált, már a támadás napján 1,5 millióan használták, míg a következő héten végigsöpört a teljes interneten: több, mint 6 millió posztban jelent meg a Twitteren, Instagramon és a Facebookon.¹ A hashtag egyszerre jelképezte a véleményszabadság melletti kiállást, a terrorizmus elítélését, és a megtámadott és meggyilkolt újságírókkal vállalt szolidaritást. A példátlan összefogás mellett azonban egyre inkább előtérbe kerültek a satirikus lapot érintő kritikák is.

II. Ellentmondásos megítélés

---

¹ How the world was changed by the slogan 'Je Suis Charlie'. <http://www.bbc.com/news/blogs-trending-35108339> (2017. 03. 17)

A Charlie Hebdo sajátos stílusa ugyanis mind többek számára tette kérdésessé, hogy valójában milyen értékekkel is vállalnak közösséget. A támadást követő héten a lap újabb provokatív számmal jelent meg, amely számos Mohamed-karikatúrát tartalmazott. Ennek hatására egyre inkább felerősödtek a lap szatirikus és erősen vallásellenes hangvételét elítélő hangok. Különösen szembetűnő ez az iszlám többségű államokban, így például csecsenföld fővárosában, Groznijban több tízezres tiltakozó demonstrációra került sor. A karikatúrák közzlése és a muzulmánok hitének megsértése elleni tiltakozó akciót a helyi muzulmán vallási vezetők kezdeményezésére a csecsen elnök hirdette meg. Mindeközben Iránban a helyi hatóságok betiltották azt a lapot, amely címlapján *'Je suis Charlie'* felirattal jelent volna meg. Az iszlám köztársaság ugyan elítélte a francia magazin szerkesztősege elleni merényletet, azonban a Mardom-i-Emruz sem jelenhetett meg a tervezett címlappal. A lap elleni tüntetésekre került sor továbbá Izraelben, Jordániában, Nigerben, Oroszországban, Pakisztánban, Szudánban és Tunéziában is. Egy török lap, a Cumhuriyet közölte a Charlie Hebdo karikatúráit. A török miniszterelnök ezt „súlyos provokációnak” minősítette, majd az ügyészség gyűlöletkeltéssel és a vallási értékek megsértésével vádolta meg az újságírókat, akiket végül – nem jogerősen – két-két év börtönre ítélték.

2016 áprilisában a terrorizmus elleni nemzetközi szolidaritást kezdetben még üdvözlő Oroszországban – Szergej Lavrov orosz külügyminiszter is részt vett a párizsi menetben – a helyi médiafelügyeleti hatóság, a Roszkomnadzor arra szólította fel a sajtóorgánumokat, hogy tartózkodjon a Charlie Hebdóban megjelent, Mohamed prófétát ábrázoló karikatúrák közzlésétől. A hivatalos indokolás szerint a hívők számát tekintve az iszlám az ortodox után a második legfontosabb vallás Oroszországban, a karikatúrák pedig sértőnek és megalázónak tekinthetők, így alkalmasak a különböző etnikumok és felekezetek közötti gyűlölet keltésére.

A Charlie Hebdo-t érintő kritikák a nyugati kultúrkörben is megjelentek: a Financial Times támadást követő lapszámában olyan vélemény jelent meg, amely szerint a Charlie Hebdo nem nevezhető a szólásszabadság dicső zászlóshajójának, tekintettel a francia muszlimok ellen hosszú ideje tanúsított gúnyos hangvételére. A cikk megjegyzi, hogy ugyan Franciaország Voltaire szülőházája, azonban a Charlie Hebdo háza táján a szerkesztői ostobaság immár régóta a józan ész fölé kerekedett. A Financial Times írása azt hangsúlyozta, hogy a Charlie Hebdo-hoz és a dán Jyllands-Posten-hez² hasonló kiadványoknak – amelyek alapvetően a nyugati világ szabadságát kívánják a zászlajukra tűzni akkor, amikor az iszlám hitűeket provokálják, azonban valójában csupán ostobán viselkednek – megfontoltabban kellene működniük.³

Hasonló vélemények Magyarországon is napvilágot láttak. A legdurvább megfogalmazás szerint „a Charlie Hebdo az elmúlt években mindent megtett azért, hogy kivívja a nagy világvallások híveinek ellenszenvét.”⁴ Vagyis kihívta maga ellen a sorsot akkor, amikor iszlámellenes karikatúrákat közölt. Eszerint az érvrendszer szerint, míg a Charlie Hebdo vallásghalázó megnyilvánulásait minden jóézésű ember elítéli, tekintet nélkül

---

² Dán napilap, amely 2005-ben vált nemzetközileg is ismertté az általa közölt Mohamedet ábrázoló karikatúrák, és a közzlést követő demonstrációhullám okán.

³ Financial Times Writer Says Charlie Hebdo 'Just Being Stupid,' 'Not the Most Convincing Champion' of Free Speech. <http://reason.com/blog/2015/01/07/financial-times-writer-says-charlie-hebd> (2017. március 12.)

⁴ SZÖNYI Szilárd: El lehetett volna kerülni a francia újságírók lemeszárlását? válasz.hu http://valasz.hu/publi/el-lehetett-volna-kerulni-a-francia-ujsgagirok-lemeszarlasi-108237?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201703 (2017. 03. 11.)

arra, hogy éppen milyen vallást vett a lap célba, az iszlámellenes kirohanásokkal külön is óvatosan kell bánni. Az érv mögött az az előfeltevés húzódik meg, miszerint míg a vallásellenes gúnyrajzok minden jóérzésű embert sértenek, az iszlámellenes megnyilvánulásoknak felületet biztosítani különösen veszélyes, hiszen az iszlám hitűek hajlamosabbak terrorcselekmények elkövetésére.

A közismerten liberális beállítottságú Magyar Narancs a támadásokat követő első számának címlapján közölte a *'Je suis Charlie'* „kis fekete flekket” a szolidaritás jeleként, s a szerkesztői rovat is a témával foglalkozott. Azonban később a hetilap szerkesztőinek látványosan problémát okozott, hogy pontosan meddig is terjed a Charlie Hebdo-val vállalt szolidaritásuk. Ezt jelzi, hogy a szerkesztői véleményhez később hozzáfűzték: „a szöveg január 13-án íródott, azóta erről – részletesebb információk birtokában – némiképp mást gondolunk, a kérdésre hamarosan visszatérünk.”⁵ Mérő László írásában pedig egyenesen krakéler bunkónak titulálja a lapot.⁶ A Charlie Hebdo-val szemben tanúsított fenntartásoknak ez a formája azonban másféle megfontolásokon alapszik: nem azon a feltevésen, amely szerint egy bizonyos vallás követőinek provokálásától jobban kellene tartózkodni, mert ők inkább hajlamosak az erőszakos válaszokra. A Charlie Hebdo-val való teljes szolidaritás elvetésének indoka ebben az esetben inkább az, hogy számosan bigottnak, vagy egyenesen rasszistának, előítéleteket erősítőnek találták a Charlie-ban közölt gúnyrajzokat.⁷ Az érvelés szerint meglehet ugyan, hogy a CH egyenlő módon támadta, gúnyolta az iszlám követőit és más vallások hívőit, azonban tekintettel arra, hogy előbbi esetben egy olyan, különösen sérülékeny társadalmi kisebbségről van szó, amelynek már így is számos előítéllettel kell megküzdenie, a Charlie csak olajat öntött a tűzre, felerősítve az egyébként is létező intoleranciát.

III. Három érvelés

A CH eset körül kialakult vita mélyén valójában három, jól elhatárolható érvrendszer húzódik: az egyik álláspont szerint a Charlie maga kereste a bajt, tudvalévő ugyanis, hogy az iszlám hitűek hajlanak terrorista-cselekmények elkövetésére, és nem tűrik meg a tőlük eltérő álláspontoknak a pusztta létezését sem a társadalomban. Ezért jobb ezt a társadalmi csoportot nem provokálni. Részben ez a nézőpont érhető tetten a Wahington Post és a válasz.hu-ban közölt cikkek soraiban. Ez az álláspont azonban nem érdemel sok szót, hiszen amellett, hogy lényegesen leegyszerűsítő, előítéleteken is alapul. Előítéletekről pedig nem folytatható racionális vita. Leegyszerűsítő, amikor a sokadik generációs bevándorlóknak kialakuló frusztrációt – amely javarészt visszavezethető a többségi társadalomban meghúzódó ellenszenvre – összemossa a hitbéli meggyőződés kérdéseivel. Továbbá, elköveti azt a hibát, hogy egy vallási csoport marginális szélsőségei által hangoztatott elveket általánosítva terjeszti ki a teljes vallási csoportosulásra. Ami pedig a „jobb a szélsőségeket nem provokálni” megállapítást illeti, érdemes emlékeztetni az Alkotmánybíróságnak arra a tételére, amely szerint „[a]hol sokféle véleménnyel találkozhatnak az emberek, a

⁵ A szerk.: Charlie-k vagyunk <http://magyarnarancs.hu/aszerk/charlie-k-vagyunk-93331> (2017. 03. 12.)

⁶ MÉRŐ László: Je suis Ahmed <http://magyarnarancs.hu/egotripp/je-suis-ahmed-93359> (2017. március 12.)

⁷ Ben HAYES: No, we're not all Charlie Hebdo, nor should we be. <https://www.opendemocracy.net/ben-hayes/no-we%E2%80%99re-not-all-charlie-hebdo-nor-should-we-be> (2017. 03. 13.)

közvélemény toleráns lesz; míg zárt társadalmakban sokkal inkább felkavarhatja a köznyugalmat egy-egy szokatlan hang is.”⁸

A Charlie körüli polémiaiban kialakult másik érvrendszer szerint a provokatív gúnyrajzok és publicisztikák a társadalmi kisebbségek ellen fordítják a közbeszédet, a sérülékeny csoportokkal szembeni előítéleteket erősítő módon hatnak, a diszkrimináció mintázatait erősítik fel a társadalomban. Mi több, az ilyen otromba megnyilvánulások elnémító hatással vannak a társadalmi kisebbség tagjaira. Ez pedig már a véleményszabadság demokráciákban betöltött legfontosabb szerepe ellen is hat: az elnémító hatás eredményeként „kevesebben vesznek részt a vitában, mert a gyűlölettől való félelem sokakat távol tarthat.”⁹ Az érvelés a véleményszabadság mindkét igazolása, az instrumentális és a konstitutív alátámasztás¹⁰ szempontjából is felveti annak veszélyét, hogy a kifejezés szabadságának ilyen megvalósulása végezetül épp, hogy aláassa azokat az értékeket, amelyeket megóvni hivatott. Az instrumentális megközelítés felől szemlélve állítható, hogy a sérülékeny csoportok távolmaradása a vitától végső soron ellehetetleníti a szabad közéleti diskurzust. Ez a fajta érvelés a gyűlöletbeszéd-vitákból lehet ismerős. Más megközelítés szerint az ellenséges közegben a kisebbségi csoport tagjai elveszítik azt a lehetőségüket, hogy a közéleti vitákban azonos értékű partnerként vegyenek részt, adott esetben gúny és megvetés tárgyává válhatnak, mondandójuk pedig ekként diszkreditálódik. Az érvelésnek ez a típusa a pornográfia-vitákban tűnik fel.¹¹

Azonban az érv, amely szerint a kisebbségi csoport tagjai elveszítenék arra való lehetőségüket, hogy mondandójukat komolyan vegyék, hibás előfeltevésen nyugszik. A pornográfia-vitában ez az állítás feltételezi, hogy a pornográf termék befogadói, tágabb értelemben pedig a többségi társadalom tagjai nem képesek különbséget tenni a képernyőn látott fikció, fiktív karakterek és a valóság, valós emberek valós reakciói között.¹² Végső soron tehát a szórakoztatóipari-termékek befogadónak racionalitását vonja kétségbe, amely az alkotmányos demokrácia keretei között nehezen védhető feltételezés. Ugyanez a probléma megjelenik akkor is, ha az érvet a Charlie Hebdo gúnyrajzaira vonatkoztatjuk: azt feltételezi, hogy a lap olvasói nem képesek racionális különbségtételre karikatúrák és valós, hús-vér emberek között. Így tehát a demokratikus egyenlőséget védeni kívánó érvelés valójában önellentmondásokról terhes.

A másik érv, amely szerint az elnémító hatás a szabad közéleti vita nyitottsága ellen hat, szintén hibás előfeltevést használ, amikor abból indul ki, hogy a véleményszabadság joga biztosítja a jogot olyan társadalmi közeghez is, amely bátorítólag hat a szólásszabadság gyakorlására. Vagyis – ahogyan Ronald Dworkin is rámutat – ebben az érvelésben a véleményszabadság alanyi oldala keveredik az állam tevőleges kötelezettségeivel. A kívánalom tulajdonképpen az, hogy az állam alanyi jogot biztosítson az egyén számára arra is,

⁸ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 180.

⁹ BALOGH Zsolt: A véleménynyilvánítási szabadság értelmezésének kezdetei Magyarországon. *Acta Humana*, 2015/6. 9.

¹⁰ Az instrumentális igazolás a véleményszabadságot a demokrácia eszközének tekinti, míg a konstitutív igazolás szerint mindenkét megillető morális jog, hogy azt mondjon, amit akar. HALMAI Gábor: *A véleményszabadság határai*. Budapest, Atlantisz, 1994. 307.

¹¹ Lásd: Andrea DWORKIN: *Men Possessing Women*. London, The Women's Press, 1981.; illetve Catharine MACKINNON: *Only Words*. London, Harper Collins, 1995.

¹² SZILÁGYI Emese: Owen. M Fiss: Megosztott liberalizmus. A szólásszabadság és az államhatalom sokféle arca. Recenzió. *Állam- és Jogtudomány*, 2014/2. 103.

hogy szólása kedvező közegbe érkezzon, és ennek érdekében korlátozza mások alanyi jogát a szólásra. Azon túl, hogy alapjog-dogmatikai szempontból problémás az álláspont, gyakorlati kérdéseket is felvet. Az érv alapján azok, akik a teremtésméleletet fogadják el, szemben az evolúciós magyarázatokkal, követelhetik, hogy az állam korlátozza az evolúciós magyarázatokat ismertető kiadványok terjesztését, utóbbiak ugyanis a teremtésméletek kedvezőtlen fogadtatását is előidézhetik a társadalomban.¹³

Végül, a Charlie Hebdo eset által generált vitában a harmadik érvcsoport lényege szerint a CH és a hozzá hasonló kiadványok minden jóézésű ember ellenszenvét kiváltják, azok számára pedig, akik valamely gúnyolt vallás követői, különösen sérelmesek. Meg kell tehát fontolni a hívők számára sérelmes vélemények korlátozását – szól az érvelés, amely a blaszfémia-vitáig vezet.

IV. Védi-e a szólásszabadság a provokatív véleményeket?

A támadások „másnapján”¹⁴ az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése határozatot fogadott el, amelyben úgy foglalt állást, hogy a támadássorozat nem csupán a véleménysszabadság ellen irányult, hanem a minden embert megillető alapvető szabadság ellen. A terrorista-támadásokat gyűlölet szülte, amelyet semmilyen érv nem tehet érthetővé, és semmilyen, a támadásokat racionalizálni törekvő magyarázatnak nem lehet helye a demokratikus közbeszédben. A Közgyűlés arra is felhívta a figyelmet, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: Bíróság vagy EJEB) következetes esetjoga szerint a szatírárt, beleértve a tiszteletlen gúnyt, a sértő, sokkoló, felkavaró véleményeket, és a vallást érintő bírálatokat is megilleti az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a továbbiakban: Egyezmény vagy EJEE) 10. cikkében garantált védelem. Ezek a pluralizmus, a tolerancia és a széles-látókörűség alapvető követelményei, amelyek nélkül nem létezhet demokratikus berendezkedés. A dokumentum szerint Európának meg kell mutatnia, hogy nem fél, és ennek érdekében nem adhatja fel a humor és a szatíra használatát sem. „Másként cselekedni a politikai korrektség jegyében a terroristák győzelmét jelentené.” A Közgyűlés elítélte azokat a médiaszabadság ellen irányuló megnyilvánulásokat, amelyek a támadások hajnalán a Charlie Hebdo-val szemben fogalmazódtak meg.¹⁵

A határozat visszautalt a 2006-ban elfogadott „Véleményszabadság és vallási meggyőződés” című korábbi határozatra¹⁶ is, amelynek értelmében a gondolat- és szólásszabadságnak egy demokratikus társadalomban a vallási és hitbéli meggyőződés kérdéseire vonatkozó vitákra is ki kell terjednie. Ugyan a személyek iránti, vallási alapú támadásoknak nem lehet helyük, de blaszfémiát korlátozó jogszabályok nem szoríthatják korlátok közzé a szólásszabadságot. A Közgyűlés rámutatott, a történelem azt igazolja, hogy a vallási meggyőzések, gyakorlatok és dogmák kritikáját tiltó rendelkezések negatívan hatnak a tudományos és a társadalmi fejlődésre.

A modern demokratikus társadalmakban a vallási közösségeknek az emberi jogi elvárásokkal és szttenderdekkkel összhangban kell megvédeniük magukat a kritikáktól és a

---

¹³ Ronald DWORKIN: Women and Pornography. *The New York Review of Books*, 1993. 10. 21.

¹⁴ A határozatot a Közgyűlés 2015. január 28-i ülésén fogadták el.

¹⁵ Terrorist attacks in Paris: together for a democratic response. Resolution 2031 (2015).

¹⁶ Freedom of expression and respect for religious beliefs. Resolution 1510 (2006).

kifigurázástól. Ebben az államok segítségükre lehetnek: az egyes vallásokról való ismeretek terjesztésével, illetve mindenek előtt a kritikai gondolkodás képességének elősegítésével. Emellett az államok kötelessége a vallási alapú különbségtétel és intolerancia elleni pozitív intézkedések megtétele. A határozat aláhúzza: az egyéni és társadalmi fejlődéshez alapvetően szükséges kritikus társadalmi diskurzus kultúrájának, és a művészeti alkotás szabadságának a régmúlt időkre visszanyúló hagyományai vannak Európában. Az élénk közbeszéd, az éles kritikai véleményektől csak a totalitárius berendezkedés felé hajló rezsimek tartanak. Ezért a szatíra, a humor és a művészeti alkotások nagyobb fokú szabadságot kell, hogy élvezzenek, s a túlzó véleményeket sem szabad provokációnak tekinteni. A dokumentum ugyanakkor azt is kiemelte, hogy amikor a véleményszabadság és a vallásszabadság egymással konfliktusba kerül, a nemzeti jogalkotó és jogalkalmazó szerveket az EJEB esetjoga szerint szélesebb mérlegelési szabadság illeti meg. A Bíróság gyakorlata alapján tehát ugyan a politikai szólás szabadságának korlátozását szigorú mércék alapján kell megítélni, azokban az esetekben, amikor a szólás személyes erkölcsi vagy vallási meggyőződést sért, a részes államok mérlegelési szabadsága az alkalmazandó korlátozások szükségességét illetően szélesebb. Végül a Közgyűlés úgy foglalt állást, hogy a véleményszabadságnak az Egyezmény 10. cikke szerint biztosított védelem nem korlátozható pusztán bizonyos vallási csoportok egyre növekvő érzékenységének való megfelelés érdekében.

Ezek az érvek rámutatnak, a Charlie Hebdo ügy valódi kérdése az, hogy a vallásszabadság felöleli-e az egyén ahhoz való jogát is, hogy a demokratikus nyilvánosságban ne létezzon vallási meggyőződését megkérdőjelező vélemény. Nem volna helyes úgy feltenni ezt a kérdést, hogy az egyénnek joga van-e ahhoz, hogy ne kelljen a vallását megkérdőjelező véleményeket hallgatnia – hiszen ez nem volna más, mint a fogolyközönség-dilemma, amelyre vonatkozóan a válaszok egyértelműek, vagy legalábbis kevésbé vitatottak.

Hangsúlyozni szükséges, hogy ez a vita nem pusztán ízlésbeli kérdésekről szól, ezért nem hasonlítható azokhoz az esetekhez, amikor egy futball-rajongó akár nyomdafestéket nem tűrő módon kritizálja a másik futball-rajongó által kedvelt csapatot. A vallási meggyőződés nem ízlés kérdése, hanem az emberi személyiség elválaszthatatlan része, az egyén jó életéről vallott felfogásának sarokköve. Ahogyan a magyar Alkotmánybíróság mára klasszikussá vált határozatában megfogalmazta: „[a] lelkiismereti szabadság és a vallásszabadság külön is nevesített joga azt ismeri el, hogy a lelkiismereti meggyőződés, s ezen belül adott esetben a vallás az emberi minőség része, szabadságuk a személyiség szabad kibontakozásához való jog érvényesülésének feltétele.”¹⁷

A Charlie Hebdo – ügy által felvetett kérdés lényege, hogy a meggyőződést támadó megnyilvánulásnak legyen egy publikus dimenziója. Ezek a megszólalások hatással vannak a mindenki által használt közfórumok¹⁸ milyenségére. Ennek kihangsúlyozása jelentőséggel akkor bír, ha olyan hasonlatokat kívánnánk alkalmazni, amelyek a sértő tartalmú publikációk megjelentetését azzal vetik össze, hogy valaki az otthonában hogyan nyilatkozik vallásról, vagy sokak, esetleg a társadalmi többség lelkiismereti meggyőződésével szembenálló cselekedetet végez. Más oldalról viszont, ha amellet kívánunk érvelni, hogy az államnak joga, vagy egyenesen kötelessége a lelkiismereti meggyőződésünkkel ellentétes publikációk

---

¹⁷ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 51.

¹⁸ Ehhez lásd: KROKOVAY Zsolt: *Médiaetika*. Budapest, L'Harmattan, 2003. 220.

korlátozása, akkor egyúttal amellet is érvelünk, hogy az állam feladata beavatkozni a közfórumok működésébe annak érdekében, hogy azok a mi világképünknek megfelelően működjenek.¹⁹

V. A strasbourgi gyakorlat: jog a kritikamentességhez

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában viszonylag kevés eset foglalkozik a blaszfémia kérdésével; ezek nem frissek, szakirodalmi megítélésük pedig rendkívül ellentmondásos.²⁰

Kétségtől a leggyakrabban hivatkozott a témában az Otto Preminger Institut kontra Ausztria ügy.²¹ Az eset középpontjában egy filmszatíra állt, amelyet a panaszos fél, az Otto-Preminger-Institut für audiovisuelle Mediengestaltung (továbbiakban OPI) szeretett volna egy vetítéssorozaton bemutatni az általa üzemeltetett innsbrucki művészmoziban. A film tartalma alapján tekinthető volt a keresztény vallásúak érzékenységét sértőnek. A katolikus egyház kérésére az illetékes ügyészség büntetőeljárást indított az OPI vezetője ellen, a tervezett vetítések elmaradtak, később pedig a film kópiái is elkobzásra kerültek, majd megsemmisítésükről is döntés született. Minekutána a hazai jogorvoslatok nem jártak sikerrel, a panaszos fél az EJEB-hez fordult, hivatkozva az Emberi Jogok Európai Egyezményében garantált 10. cikk sérelmére.

A Bíróság érvelésének alapja, hogy a vallásszabadság megvalósulása a demokratikus társadalmi működés alapfeltétele. A hitbéli meggyőződés a hívők számára személyiségük és az élet mibenlétéről alkotott felfogásuk alapköve. Azonban még a vallások követői sem várhatják el, hogy semmiféle kritika ne érjen el hozzájuk. Mindazonáltal, a lelkiismereti meggyőződést kritizáló megnyilvánulások módja szükségessé teheti az állami beavatkozást a vallásszabadság jogának békés gyakorlása érdekében.²² Extrém esetekben a kritika ellehetetlenítheti a vallásszabadság békés gyakorlását. Tehát a Bíróság elfogadta a beavatkozás jogalapját. Ami annak szükségességét illeti, a testület rámutatott, hogy a vélemény szabadság gyakorlása is felelősséggel jár, amely magába foglalja a súlyosan sértő megnyilvánulások használatának mellőzését is. Ez különösen igaz azokban az esetekben, amikor a sértő megnyilvánulások nem viszik előbbre a demokratikus társadalmi diskurzust.²³ Így tehát a beavatkozást szükségesnek, végül az alkalmazott intézkedéseket arányosnak találta a bírói testület.

A Wingrove kontra Egyesült Királyság ügyben²⁴ ismét egy művészfilm kapcsán kellett döntést hoznia a testületnek. Ezúttal a *Visions of Ecstasy* című rövidfilm volt az, amely kiváltotta a hatóságok nemtetszését: az alkotás terjesztéséhez az illetékes brit testület nem járult hozzá. Az EJEB érvelésében visszautalt az OPI ügyben kifejtett érvekre, illetve

---

¹⁹ George LETSAS: Is there a right not to be offended in one's religious beliefs? In Lorenzo Zucca - Camil Ungureanu (ed.): *Law, State and Religion in the New Europe. Debates and Dilemmas*. Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 239-260.

²⁰ TÖRÖK Bernát: Védhetjük-e a vallás(os)okat a blaszfémiától? Megjegyzések az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatára nyomán. In: Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. Budapest, CompLex, 2014. 188.

²¹ *Otto Preminger Institut v. Ausztria*, Judgement of 20 September 1994, no. 13470/87.

²² *Otto Preminger Institut v. Ausztria*, 47.

²³ *Otto Preminger Institut v. Ausztria*, 49.

²⁴ *Wingrove v. The United Kingdom*, Judgement of 25 November 1996, no. 17419/90

hangsúlyozta, hogy a blaszfémiával összefüggő esetekben a részes államok széles mérlegelési szabadságot élveznek, tekintettel az európai konszenzus hiányára.²⁵

I.A. Törökország elleni ügyének középpontjában²⁶ egy könyvkiadó felelősségre vonása állt. A kiadó vezetőjének hozzájárulásával ugyanis 2000 példányban jelent meg egy olyan kötet, amely lényegében tagadta az iszlám vallás leglényegesebb tételeit. Az Isztambulban lezajlott büntetőeljárás eredményeként a panaszosnak szimbolikus összegű pénzbüntetést kellett megfizetnie. Az eset eljutott a strasbourgi bírák asztalára, akik a már ismert érvek mellett rámutattak, hogy a szóban forgó, a kötetben megjelent vélemények kifejezetten az iszlám próféta elleni abuzív támadást valósítanak meg. A testület hangsúlyozta, hogy a török társadalom szekuláris és meglehetősen toleráns az iszlámmal szembeni kritikákkal. Mindazonáltal a vallás követői joggal érezhetik magukat bectelen támadás áldozatainak.²⁷ Ennek megfelelően nem állapította meg a 10. cikk sérelmét sem.

A Giniewski kontra Franciország eset²⁸ az 1993 végén kiadott *Veritatis Splendor* kezdetű pápai enciklika kritikájára fókuszált. Egy újságcikk szerzője írásában állította, hogy a katolikus egyház dogmái jelentős szerepet játszottak Európában a II. világháborút megelőzően az antiszemita közhangulat kialakulásában és azoknak a társadalmi folyamatoknak az elindításában, amelyek végül Auschwitzig vezettek. A testület ezúttal sem vitatta a korlátozás jogalapját. Azonban ami az intézkedés szükségességét illeti, rámutatott, hogy az írás szerzője egy vallási doktrínát, és annak a holokauszttal való lehetséges kapcsolatát vitatta, amellyel pedig a demokratikus diskurzushoz járult hozzá. Mivel tehát a demokratikus társadalomban zajló nyilvános deliberációhoz való hozzájárulásról van szó, ilyen esetekben az állami beavatkozás és korlátozás kifejezetten szigorú megítélés alá esik, a konkrét esetben nem igazolható annak szükségessége „egy demokratikus társadalomban.”²⁹

Az EJEB gyakorlatából tehát leszűrhető, hogy blaszfémiára való hivatkozással sem fojthatók el azok a megszólalások, amelyek egyértelműen hozzájárulnak a társadalomban aktuálisan zajló közéleti diskurzushoz.

VI. Csak a hasznos megszólalások?

Ez az érvelés visszavezet a véleményszabadságról szóló absztraktabb tételekhez. A strasbourgi Bíróság ismertetett gyakorlata szerint a véleményszabadság mint a demokrácia működtetésének eszköze érdemes a védelemre. Azok a megszólalások, amelyek nem viszik előbbre a demokratikus diskurzust, bátran korlátozhatók. A véleményszabadság instrumentális igazolása ez. A Charlie Hebdo bár provokatívan, talán sokak ízlésével össze nem férő módon, de kortárs társadalmunk lehangsúlyosabb kérdéseit feszegeti. Ilyen módon ingerli, provokálja az élénk politikai közbeszédet. A lapot ért számtalan támadás, az általa generált vita is azt jelzi, hogy betöltötte demokratikus rendeltetését: gondolkodásra, érvelésre, az „igazság keresésére” buzdított.³⁰

²⁵ *Wingrove v. The United Kingdom*, 58.

²⁶ *I.A. v. Turkey*, Judgement of 13 September 2005, no. 42571/98.

²⁷ *I.A. v. Turkey*, 29.

²⁸ *Giniewski v. France*, Judgement of 31 January 2006, no. 64016/00

²⁹ *Giniewski v. France*, 50-53.

³⁰ Ugyanerről bővebben lsd. SZILÁGYI Emese: Végül is kik azok a Charlie-k, és mit keresnek itt? <http://magyarnarancs.hu/publicisztika/vegul-is-kik-azok-a-charlie-k-es-mit-keresnek-itt-93397> (2017. 05. 22.)

A szabadságjogok, így a véleményszabadság azonban érdemes a védelemre akkor is, ha egyes megszólalások épp nem tűnnek hasznosnak, hiszen a szabadságjogok az embert mint morális individuumot részesítik védelemben. A véleményszabadság nem csupán a közügyekben való aktív részvételt teszi lehetővé, de elengedhetetlen ahhoz, hogy az egyén nyilvánosan is kifejezze, megélje saját jó életről vallott felfogását. Különösen hangsúlyos ez az elem akkor, amikor hitbéli és világnézeti kérdésekről nyilvánítunk véleményt. Amikor az állam korlátoz valakit abban, hogy a jó életről vallott egyéni meggyőződésének hangot adjon – amelynek része lehet egy bizonyos vallás, hittételek, sőt általában a vallások kritikája is – akkor végső soron nem más tesz, mint leértékeli a beszélő világnézetét, míg mások világnézetét, lelkiismereti meggyőződését értékesebbként ismeri el.

Végül, a vallási meggyőződés vitathatóságának kizárása igencsak negatív képet fest a hívő emberről: feltételezi ugyanis, hogy nem volna képes egy nyilvános vitában érdemi érvekkel megvédeni saját lelkiismereti meggyőződését; hogy hitbéli választása nem tudatos döntés eredménye. Márpedig a hitbéli meggyőződés nem csupán nevelés következménye, nem holmi megszokás, nem bevett gyakorlatok, monoton módon ismételt dogmák és imák összessége, hanem tudatos választás következménye, az egyén saját, jól megalapozott döntése. Ahogyan a szólásszabadság klasszikusa John Stuart Mill írja: a „saját véleményünkbe vetett jogos bizalom egyedüli alapja csak az lehet, ha hozzászoktunk, hogy véleményünket mindig a másokéval való egybevetés útján helyesbítsük, és így szilárdítsuk meg annyira, hogy ne habozzunk a gyakorlatban alkalmazni...”³¹

Szilágyi Emese

tudományos segédmunkatárs

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

e-mai: szilagyi.emese@tk.mta.hu

---

³¹ John Stuart MILL: *A szabadságról*. Budapest, Kriterion Könyvkiadó, 1983. 72.